

VÉSTEINN ÓLASON

SOLTINN VARÐ SIGURÐR

Um vísu á villigötum

Í FLESTUM útgáfum eddukvæða hefur verið breytt röð vísna í Broti af Sigurðarkviðu á einum stað, miðað við það hvernig röðin er í Konungsþók eddukvæða (K). Hjá Bugge og víðast annars staðar er hún í fimmta sæti, þótt hún sé sú ellefta í röðinni í K. Vísan er þessi:¹

Soltinn varð Sigurðr
sunnan Rínar,
hrafn at meiði
hátt kallaði:
'Ycr mun Atli
eggjar rióða,
muno vígscá
of við a eiðar.'

Breyting þessi mun fyrst vera gerð af Grimm-bræðrum í edduútgáfu þeirra,² en allt frá því að Bugge gekk frá útgáfu sinni hefur hún notið almennrar viðurkenningar hjá útgefendum og fræðimönnum.³ Bugge segir um breytinguna:

¹ Þessi vísa og aðrar úr kvæðinu eru tilfærðar hér eftir Neckel/Kuhn (útg.): *Edda* . . . (Heidelberg 1962), 198–201.

² *Lieder der alten Edda* (Berlin 1815).

³ Sbr. td. Heusler: *Kleine Schriften* II (Berlin 1969), 276–8, og Einar Ól. Sveinsson: *Íslenzkar bókmenntir í fornöld* I (Reykjavík 1962), 413. Andmæli gegn breytingunni hafa þó komið fram hjá Hugo Kuhn í greininni 'Über nordische und deutsche Szenenregie in der Nibelungendichtung': 'Dagegen möchte eher der überlieferten Strophenfolge für 5 (also zwischen 11 und 12) zu glauben sein. Dass zwischen 4 und 6 nichts zu fehlen braucht, weil der Mord ja in 7 mit den späten Darstellungsmitteln dieser Szene folgerichtig erzählt ist, haben wir gesehen. In 5 fiele an dieser Stelle die Rabenweissagung ins Leere und ebenso Gunnars, daran anschliessende, 'Gedanken' in 13. Vor 12 aber wäre die Strophe Einleitung und Glied der kunstvollen Steigerung jener *Rückblicks-* und *Vordeutungsszenen*, die nun in geschlossenem Zusammenhang folgen.' *Edda, Skalden, Saga*. Festschrift Genzmer (Heidelberg 1952), 298. Annaðhvort hafa röksemdir Kuhns farið fram

Dette Vers har jeg indsat her med Gr. og Simrock; R har det mellem V. 11 og 12, saa og K. Rask M. Paa denne Plads synes det ikke at kunne passe; til Nød vilde man kunne taale det efter V. 13.⁴

Væntanlega eru nú orðið allir fræðimenn sammála um að þungvæg rök þurfi til að breyta röð erinda í K, ekki síst ef tvísýnt er hvar finna skuli stað því sem fært er til. Því virðist ærin ástæða til að kanna hvort þessi breyting sé réttlætanleg.

Þar sem vísan stendur í K eru skil milli efnisþátta í kvæðinu. Áður hefur verið sagt frá viðbrögðum Guðrúnar og Brynhildar við fréttum af vígi Sigurðar. Því atriði lýkur með orðum Guðrúnar:

Þá qvað þat Guðrún,
 Giúca dóttir:
 'Miqc mælis þú
 miclar firnar;
 gramir hafi Gunnar,
 gøtvað Sigurðar!
 heiptgiarns hugar
 hefnt scal verða.'

Næst stendur svo hin umdeilda vísa en síðan tekur við upphaf nýs atriðis:

Fram var qvelda,
 fiqlö var druccit,
 þá var hvívetna
 vilmál talið;
 sofnoðo allir,
 er í sæing qvómo,
 einn vacþi Gunnarr
 qllom lengr.

Þeim rökum er sem sagt ekki til að dreifa að 11. og 12. vísa (hér og annars staðar nota ég tölusetningu Bugges til að forðast rugling) séu svo nátengdar að ekkert komist fyrir á milli þeirra. Hins vegar bendir sambandsleysi 5. vísu við erindin sem á undan og eftir fara til að varðveisla kvæðisins sé ekki góð, annaðhvort vanti eitthvað í eða röð

hjá þeim, sem síðan hafa búið Brot til prentunar eða um það fjallað, eða menn ekki fallist á röksemdir hans. Það virðist því full ástæða til að vekja enn athygli á þessu atriði, enda ýmis viðhorf hans til textans og textabreytinga ólík mínum.

⁴ Bugge (útg.): *Sæmundar Edda* (Christiania 1867), 238.

erinda hafi brenglast. Er þess þá einhver kostur að finna vísunni annan stað?

Vegna eyðunnar í K höfum við ekki annað en brot af Sigurðarkviðu og er því torvelt að meta kvæðið sem frásagnarlega heild og álykta af einkennum þess sem eftir er. Eigi að síður myndar brotið heillega en nokkuð slitrótta atburðarás: Gunnar og Högni ræða saman um hvort Sigurður skuli veginn vegna þeirra svika sem Brynhildur ber honum á brún, en síðan er undirbúningi vígsins lýst í einu erindi. Þessu næst verður eyða í frásögnina, ef fylgt er erindaröð K, og er þráðurinn tekinn upp þar sem Guðrún stendur úti og saknar Sigurðar er bræður hennar koma heim. Eru nú tilgreind orðaskipti Guðrúnar, Högna og Brynhildar. Því atriði lýkur á orðum Guðrúnar, sem áður var vitnað til, að því búnu kemur *Soltinn varð Sigurðr* og þá nýtt atriði þar sem greint er frá því að menn ganga til sængur en Gunnar á bágnt með að sofna og hugsar um atburði dagsins. Undir morgun vaknar Brynhildur og er nú brugðið. Hún segir fyrir glötun Gunnars og allra Niflunga og lýsir því yfir að Sigurður hafi haldið eiða við hann. Hér lýkur kvæðinu allskyndilega.

Það er óneitanlega einkennilegt að ekkert skuli vera sagt beint frá vígi Sigurðar, þeim atburði sem drýgir persónunum örlög, og skiljanlegt að menn hafi fallið í þá freistingu að flytja á það bil þá einu vísu sem hægt er að líta á að hluta sem frásögn af viginu, fyrir utan orð Högna í 7. vísu. En reyndar fer því fjarri að 5. vísu sé þess umkomin að fylla þetta tóm í frásögninni. Ef vel er að gáð brýtur hún öldungis í bága við frásagnaraðferð kvæðisins á þessum stað. Eins og fleiri eddukvæði er Sigurðarkviða samansett af atriðum sem sjást og heyrast úr nálægð, eins og kvæðamaður hafi verið viðstaddur atburðina. Hvert atriði byrjar á staðsetningu en kjarni þess er bein ræða. Undantekning er lýsingin á undirbúningi undir víg Sigurðar í 4. vísu og frásögn af kvölddrykkju og andvöku Gunnars í 12. og 13. vísu. Þar er engin bein ræða en sjónarhorn þó nálægt atburðum. Það er eins og kvæðamaður liggi á hleri og flytji frásögn sína þeim sem úti standa. Ef við lítum á 1.–2. vo. 5. vísu sem frásögn hans af vígi Sigurðar stinga þau algerlega í stúf við þessa frásagnaraðferð:

Soltinn varð Sigurðr
sunnan Rínar.

Hér eru atburðir séðir úr fjarlægð af einhverjum sem hefur mjög vítt sjónarhorn. En þá taka við inngangsorð að ræðu hrafns og síðan bein

ræða hans. Ef við gerum hins vegar ráð fyrir að fyrstu tvö vísuorðin séu líka bein ræða fellur allt í ljúfa löð. En hver talar, og hvar á þessi ræðustúfur heima? Getur verið að um samtal fugla sé að ræða sem einhver góður málamaður hefur heyrt og skilið? Víst er það nærtæk skýring, ekki síst vegna þess að hrafns er einnig getið síðar, þ. e. í 13. vísu:

Fót nam at hræra,
fiqlð nam at spialla,
hitt herglötuðr
hyggia téði,
hvat þeir í þöðvi
báðir soggðo,
hrafn ey oc qrn,
er þeir heim riðo.

Eins og áður hefur komið fram hefur Bugge séð að hér væri hugsanlegt að koma 5. vísu fyrir, þótt hann telji það neyðarúrræði. Eðlilegast væri þá að hugsa sér upphafsorðin lögð erninum í munn eða þeim báðum í kór hrafni og erni. Bersýnilega er Gunnar hér, nóttina eftir vígið, að rifja upp atvik sem hefur gerst á leið þeirra heim frá viginu. Örninn er reyndar eina 'persóna' í Sigurðarkviðu sem eðlilegt væri að leggja þessi orð í munn, og mun líklegri til að hafa mælt þau en kvæðamaður sjálfur. En hvar eiga orðaskipti þessi heima í kvæðinu? Á réttum stað í tíma-röðinni, þar sem Bugge vill helst hafa 5. vísu, eða í því atriði þar sem segir frá andvöku Gunnars Gjúkasonar?

Ekki þarf að draga í efa að Sigurðarkviða hefur átt alllangt líf að baki á manna vörum þegar hún var fest á bókfell og vafalaust hefur hún á því skeiði tekið margvíslegum breytingum eins og önnur kvæði í munnlegri geymd. Öll viðleitni til að gera sér í hugarlund, hvernig kvæðið hafi litið út áður en það var fest á blað, hlýtur að verða reist á ágiskunum, en um leið og farið er að hrófla við texta K þarf að grípa til slíkra ágiskana.

Hugsanlegt er, að eitthvað hafi gleymst úr kvæðinu milli 4. og 6. vísu. Þar kemur til álita atriði með frásögn af vígi Sigurðar, svo og atriði þar sem lýst hafi verið heimferð þeirra bræðra að viginu loknu þegar Gunnar heyrir samtalið arnar og hrafns. Ekki er að finna í brotinu neinar vísbendingar um annað efni sem hefði getað átt þarna heima.

Nú er það reyndar einkennilegt ef gleymst hefur úr kvæði áhrifamesta

atvik þess, þótt ekki sé fyrir það að synja að slíkt geti gerst, en kvæði getur varla lifað af slíkt áfall nema í því verði jafnframt áherslubreyting með einhverjum hætti. Má þá kalla að nýtt kvæði hafi risið upp við slíka myndbreytingu. Um myndbreytingar á Sigurðarkviðu getum við ekkert vitað en hitt vitum við með vissu: kvæðamaðurinn sem kvað Sigurðarkviðu fyrir ritara setti ekki víg Sigurðar á svið. Hann lét nægja frásögn Högna, sem reyndar er hreint ekki sviplítill þótt stuttur sé:

— — —

‘Sundr hofom Sigurð
sverði hogginn,
gnapir æ grár iór
yfir gram dauðom.’

Síðan beinir hann sjónum sínum að konunum, Guðrúnu og Brynhildi, og leyfir okkur að heyra viðbrögð þeirra.

Það er sannarlega ekkert eins dæmi í Sigurðarkviðu að ógurlegum atburðum sé ekki lýst beint heldur óbeint með því að lýsa viðbrögðum þeirra sem dýpst eru snortnir. Sjónarhorn kviðunnar er að því leyti mjög stöðugt að kvæðamaður yfirgefur aldrei konungsgarð. Atriðin gerast innan húss eða við hús enda er það innra líf persónanna sem um er fjallað. Það er aðeins í orðum Brynhildar og í frásögn af hugsunum Gunnars að greint er frá atburðum sem verða annars staðar, nema við hugsum okkur að 5. vísa sé bein frásögn sögumanns. Ekki er hægt að fullyrða að þessi festa sjónarhornsins sé upphaflegt einkenni á kvæðinu en hún er undirstöðuatriði í listrænni gerð þess eins og það er varðveitt í K. Þótt vera kunní að 5. vísa geymi brot úr atriði sem einhvers staðar á ferli Sigurðarkviðu hafi átt heima á undan frásögninni af heimkomu Högna og Gunnars, á þetta erindi alls ekki þar heima í þeirri gerð sem við þekkjum eina. Fyrst kvæðamaðurinn kaus að halda í þetta erindi hlaut hann að velja því stað í frásögn af andvökunótt Gunnars eftir vígið, og reyndar stendur það þar í upphafi þess atriðis. Ekki er hægt að segja að vel hafi tekist að koma því fyrir og miklu betur færi það á eftir 13. vísu. Þar er þá svarað spurningu um hvað hrafn og örn sögðu og um leið er sýnt í hug Gunnars og persónu hans lýst: voðaverkið er honum ekki efst í huga né harmur systur hans, heldur óttinn við hefnd Atla og eigin dauðdaga.

Útgefendur Brots af Sigurðarkviðu eiga um tvo kosti að velja:

- 1) Þeir geta leyft 5. vísu að standa þar sem hún er í K, þ. e. sem 11.

vísa, en e. t. v. gefið til kynna með lesmerkjum að eitthvað hafi þarna fallið brott eða skolast til í kvæðinu.

2) Þeir geta fært vísuna til og gert hana að 13. vísu. Með því móti fellur hún betur inn í frásögn kvæðisins en raskar í engu listrænni gerð þess.

Með athugun á þessu eina atriði, sem víst má þykja lítilfjörlegt, er ætlunin að leggja áherslu á fræðilegt sjónarmið sem ég tel að hafi almennt gildi: Þegar fjallað er um texta eddukvæða verður að gera ráð fyrir að sá, sem kvað kvæðið fyrir skrifara, hafi sett það fram sem listræna og frásagnarlega heild; óheimilt er að gera nokkrar breytingar sem raska þeirri heild, þótt samanburður við önnur kvæði og sagnir af sömu atburðum þyki benda til að kvæðið hafi lítið öðruvísi út á eldra stigi varðveislunnar.